

«Кооперація –

се кожух

не лише

дуже теплий,

а й якраз мовби

для нас шитий»

48

Кооперативний рух в Україні має захопливу історію, що налічує вже 145 років. Одним із перших у незалежній Україні її дослідив доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії і політології, проректор з науково-педагогічної роботи Львівської комерційної академії Степан ГЕЛЕЙ.

– Степане Дмитровичу, кооперативний рух як форма організації господарств прийшов до нас із Західної Європи. Чи властива ця форма менталітету українців?

– Добре відомо: кооперація – це спосіб життя, який люди практикували з давніх-давен, спираючись на засади взаємодопомоги і взаємовиручки. Особливо це було характерно для українського народу, що споконвіку на цих засадах формував свій менталітет. Тож я вважаю, що кооперація як форма організації людей існувала в Україні ще задовго до появи «Товариства справедливих». А кооперативні ідеї, запозичені на Заході, лише оживили, відродили в нових варіаціях ті традиційні цінності національного способу життя, які були властиві нашому народу в минулому.

Згадаймо хоча б такі поширені форми самоорганізації українців, як толока, чабанські чи рибаль-

ські артілі, чумацькі валки, спілки мандрівних артистів-скоморохів, об'єднання богомазів-малярів, церковні братства...

– Яка мета або ідея первісних форм кооперації? Один із яскравих прикладів – чумаки збиралися разом і вирушали по сіль у Крим?

– Це спосіб об'єднання людей на засадах взаємозахисту, взаємодопомоги і взаємовиручки. Видатний історик української кооперації П. Височанський ще на початку ХХ століття дійшов висновку, що кооперування в різноманітних формах було притаманне українському народові як спосіб його життя.

«Український народ, – писав він, – не боїться вільних спілок, він з охотою йде туди, де люди самі собі, без усякого примусу, добровільно, по своїй охоті, єднаються в спілки для самодопомоги та самооборони... Найкращий, яскравий зв'язок такої вільної спілки, складений народом, коли він мав на те волю і змогу, ми маємо в славному лицарстві низовому, у славній Запорізькій Січі. Запорізька Січ є не що інше, як велика, вільна, славна спілка артілей, складена не ким іншим, як самим вільним народом, коли він мав можливість скласти своє життя так, як він того бажав».

– Коли ж в Україні виникли перші, так би мовити, класичні кооперативи?

– У 1866 році М. Баллін заснував перше споживче товариство в Харкові. Затим виникло Київське споживче товариство, у складі якого було чимало діячів старої української громади – В. Антонович, М. Драгоманов та інші. Короткий період існування товариства визначали зовнішні чинники, відсутність широкої гро-

мадської та державної підтримки. Але то був початок.

– На які часи припадає розквіт кооперативного руху в Україні? Коли почали вважати, що майбутня українська національна держава має бути державою кооперативною?

– Новий період в історії споживчої кооперації припав на 1914–1919 роки. Після Першої світової війни кількість споживчих товариств у Наддніпрянській Україні майже подвоїлася, більш ніж удвічі зросла кількість членів товариств. У 1917–1919 роках налічувалося більш як 13 тисяч споживчих товариств, які об'єднували понад 4 млн. членів. Переважна більшість товариств створювалися в селах. Що стосується робітничих кооперативів, то за 1918 рік їх кількість збільшилася з 413 до 1423. Ліберальне кооперативне законодавство, розгортання національного руху в Україні сприяли створенню умов для формування незалежної національної системи спо-

Добірка Віче
журналу

2010 року Генеральна асамблея Організації Об'єднаних Націй оголосила 2012-й Міжнародним роком кооперативів. Усім державам – членам ООН рекомендовано підтримати розвиток кооперативів та підвищити рівень обізнаності суспільства стосовно їхнього внеску в соціально-економічну розбудову.

30 листопада 2011 року на шостих зборах Ради Укоопспілки дванадцятого скликання прийняли постанову «Про відзначення у 2012 році міжнародного року кооперативів в Україні».

живчої кооперації. В усіх українських губерніях виникли споживчі спілки. Пальма першості належала «Дніпросоюзу». Висока національна свідомість його керівників, їхній вплив на політиків визначили легітимацію Дніпровської спілки як усеукраїнського центру споживчої кооперації. Делегати Всеукраїнського з'їзду представників спілок споживчих товариств, що відбувся в Києві 20–22 квітня 1918 року – напередодні гетьманського перевороту, одностайно висловилися за те, щоб визнати Дніпровський союз Всеукраїнським союзом споживчих союзів. Протягом 1919–1920 років «Дніпросоюз» відкрив закордонні представництва у Відні, Парижі, Варшаві, Празі, Берліні, Лондоні, Генуї, Константинополі. Ці представництва збирали інформацію про європейські ринки, попит та ціни на них, розшукували можливих партнерів спілки.

Саме після проголошення Української Народної Республіки в країні уможливилось будівництво «кооперативної держави».

Лідери української національної кооперації були переконані, що в нинішній державі – і в економіці, і в організації суспільства – пануватиме кооперація.

– Що, на вашу думку, із досвіду минулого може бути цінним для нас нині?

– Згідно з традиціями українського кооперативного руху до співпраці залучають прогресивно мислячу еліту суспільства – науковців, митців, освітян, письменників. Один з організаторів кооперативного руху – Б. Мартос – любив повторювати, що «найбільші таланти знайдуть у кооперації достойну для себе роботу і поле діяльності». І знаходили: лише у просвітницькому відділі «Дніпросоюзу» працювали такі відомі діячі української культури, як С. Васильченко, М. Вороний, П. Старицька, П. Саксаганський...

Кооперація фінансово підтримувала школи, музеї, бібліотеки, видавництва, друкувала своїм коштом книжки. Протягом кількох років українська кооперація задовольняла не лише матеріальні, а й духовні потреби українського громадянства, служила природним виявом соціальної та господарської самоорганізації народу, джерелом і рушієм його культурно-духовного саморозвитку у формах, що узгоджувалися з його ментальністю, способом життя. Отже, можна дійти висновку, що в роки національно-визвольних змагань кооперація часто-густо виконувала функцію держави або була державою в державі.

За статистикою І. Витановича, кооперативним рухом у 1917–1921 роках було охоплено близько 60 відсотків населення України. Тож не випадково, що національна кооперація протрималася майже на десять років довше за УНР.

– Особливим був шлях розвитку кооперації в Західній Україні. В чому полягала ця особливість і який слід вона залишила у свідомості співвітчизників, що проживають на західноукраїнських теренах?

– Особливістю кооперативного руху в Австро-Угорщині була його розмежованість за етнічною ознакою. Кожен народ багатонаціональної імперії гуртувався у своїх кооперативах. На території Галичини, Буковини, Закарпаття існували споживчі товариства поляків, румунів, угорців, євреїв, українців. У такий спосіб еліта пригноблених народів намагалася перетворити кооперативи на засіб національного самоствердження, на силу, за допомогою якої можна піднести на вищий щабель економічний і культурний розвиток народу.

У другій половині XIX століття українці користувалися послугами переважно приватних торговців та незареєстрованих громадських крамниць при читальнях культурницьких товариств, греко-католицьких церквах, селянських громадах та братствах українських ремісників. Це були перші спроби гуртової господарської самопомогги, «а не твір зрілої свідомості й волі розв'язати економічне положення села й краю». Перша українська гуртівня у Львові на кооперативних засадах – «Народна Торгівля» – з'явилася 1883 року. Це був період зародження споживчої кооперації, ознайомлення з кооперативною ідеєю, долання стереотипів, консерватизму. І вже на початку XX століття лідери української громади в Галичині вважали кооперацію силою економічного самозахисту українців, яка організує їх у націю. Один із них – Сидор Кузик – писав: «Кооперація – це кожух не лише дуже теплий, а й якраз мовби для нас шитий. Жодна із соціальних ідей, що прийшла до нас із Західної Європи, не надається так для наших відносин і не обіцяє так основного подвигнення нашого національного життя як кооперація».

Було визначено ідею і мету кооперативного руху. У 1930-ті діяв ідейно-організаційний центр української кооперації в Галичині – Рада ревізійного союзу України – РСУК, який брав участь у всіх кооперативних конгресах Європи. Кінцевою метою національного кооперативного руху було визначено: вивести «сірі народні маси безіменних з'їдачів сухого хліба у ряди повновартих і повноправних громадян». Довкола нього об'єдналися товариства «Просвіта», НТШ, «Рідна школа», «Союз українок», «Січ», «Сокіл», «Луч», «Пласт», що несли національну ідею української державності в маси, а кооперативний рух їх годував.

Він став джерелом фінансування національно-визвольних змагань українців у Галичині.

Найбільшим і наймасовішим кооперативним об'єднанням був «Маслосоюз», до якого входило 500 тисяч молочних господарств (із 800 тисяч, які налічувалися в Західній Україні). До 1939 року «Маслосоюз» постачав високоякісну продукцію до Голландії, Англії, Німеччини, Швейцарії. Політичний та економічний пресинг із боку Польської держави на український кооперативний рух був дуже сильний, він загартував в українців відданість і чесність у праці, плекання високої якості продукції, прагнення знань. Тож найздібніша молодь коштом кооперації вирушала на навчання до університетів Відня, Варшави, Праги, Кракова (нагадаємо: українцям у Галичині доступ до університетської освіти було закрито).

Кооперативний рух у Галичині проіснував в Україні найдовше – аж до 1939 року. Рух був таким потужним і багатограним, що посприяв формуванню високої національної свідомості громадян. Завдяки якій, власне, ми нині маємо безкровно одержану незалежність України.

Бесіду вела Лариса МАРЧУК.

Досві

Степан Дмитрович Гелей є редактором та одним з авторів фундаментального тритомного видання історичних нарисів «Українські кооператори» (1999, 2001, 2007), головним редактором «Вісника Львівської комерційної академії. Гуманітарні науки» (з 1997 р.) і щорічника «Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти» (з 1998 р.). Колективом авторів під керівництвом С. Гелей вперше в незалежній Україні видано підручники для вищих навчальних закладів «Історія кооперативного руху» (1995) та «Історія споживчої кооперації України» (1996). 2004-го у співавторстві опублікував посібник для 11 класу загальноосвітніх шкіл «Основи кооперації», а 2006-го у співавторстві з Р. Пастушенком – підручник для вищих навчальних закладів «Теорія та історія кооперації». Брав участь у написанні підручника «Кооперативне право» за редакцією члена-кореспондента НАН України, професора В. Семчика.

Степан Гелей – автор монографії про науково-педагогічну й громадську діяльність визначного теоретика та історика української кооперації Іллі Витановича (2010) та Збірника вибраних статей з історії України, політології, теорії та історії кооперації «Від національної ідеї до державності».